

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Формування видатків Пенсійного фонду України

Студентки 2 курсу, 5-м групи, спеціальності 072 Кулаги Наталії
«Фінанси, банківська справа та страхування» Віталіївни спеціалізації
«Публічні фінанси»

Науковий керівник Савченко Наталія к.е.н., доцент Григорівна

Керівник освітньо-професійної програми
д.е.н., професор

Макогон Валентина
Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів
д.е.н., професор
заслужений діяч науки і техніки України

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	6
1.1. Місце і роль державного пенсійного страхування у системі соціального захисту населення	6
1.2. Характеристика видатків Пенсійного фонду України	10
РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИДАТКІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ	18
2.1. Правові основи формування видатків Пенсійного фонду	18
2.2. Особливості виконання бюджету Пенсійного фонду за видатками	21
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	33
3.1. Світовий досвід фінансового забезпечення видатків державних пенсійних систем	33
3.2. Вдосконалення механізму використання коштів Пенсійного фонду України	41
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному суспільстві пенсійна система відіграє вагомий роль, оскільки її надійність та стійкість є запорукою соціальної та економічної стабільності.

Проте нинішній стан системи пенсійного забезпечення свідчить про необхідність її суттєвого вдосконалення. Дослідження історичних аспектів становлення, розвитку та функціонування системи пенсійного забезпечення є одним із необхідних елементів на шляху створення оптимальної системи соціального захисту населення України.

Пенсійна система має великий вплив на стабільність функціонування всієї фінансової системи України. Ступінь дослідження питань функціонування та розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні, на думку багатьох вчених, дещо відстає від потреб сучасності.

В даний час в Україні поступово запроваджується повномасштабна пенсійна реформа. Варто зазначити, що здійснення пенсійної реформи на рівні сучасних світових стандартів можливе лише за умови розв'язання базової проблеми - відчутного зростання заробітної плати та інших доходів населення. Це тісно пов'язані проблеми, які можуть вирішуватися лише комплексно.

До набрання чинності Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» в Україні функціонувала пенсійна система, яка була побудована переважно за розподільчим, а не за страховим принципом.

Стійкість та надійність пенсійної системи є запорукою соціальної та економічної стабільності в країні. На даному етапі система пенсійного забезпечення потребує суттєвого вдосконалення. Для створення оптимальної системи соціального захисту населення України необхідно дослідити етапи становлення та розвитку пенсійної системи в Україні, що зумовлює **актуальність** даної теми.

Проблеми пенсійного страхування досліджували у своїх працях такі вчені, як Е. М. Лібанова, В. М. Опарін, В. М. Федосов, В. Д. Яценко, Б.Зайчук, Е.Лібанова, Б.Надточій, Т.Новікова, В.Скуратівський, І.Я. Чугунов та інші науковці. Аспектам світового досвіду реформування пенсійних систем присвячені

праці Н.Барра, Г.МакТаггарта та інших зарубіжних вчених. Проте, значна частина питань, що стосуються світового досвіду організації систем пенсійного забезпечення потребує докладнішого науково-теоретичного опрацювання.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є розкриття теоретичних та практичних засад виконання бюджету Пенсійного фонду України за видатками, розробка напрямів вдосконалення фінансового забезпечення державного пенсійного страхування як складової системи соціального захисту населення.

Відповідно до мети у роботі було поставлено і вирішено такі завдання:

- розкрити теоретичні засади державного пенсійного страхування;
- визначити та охарактеризувати напрями видатків Пенсійного фонду України;
- розкрити правові засади формування видатків Пенсійного фонду;
- проаналізувати сучасний стан виконання бюджету Пенсійного фонду України за видатками;
- дослідити світовий досвід розвитку систем державного пенсійного страхування;
- визначити напрями вдосконалення механізму використання коштів Пенсійного фонду України.

Об'єктом дослідження є видатки Пенсійного фонду України.

Предметом дослідження є механізм використання коштів Пенсійного фонду України.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі застосовано сукупність загальних та спеціальних методів і підходів: теоретичного узагальнення, систематизації, історично-логічний метод, методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, моделювання, економіко-математичні та статистичні методи та ін.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення теорії фінансів, пенсійного страхування, законодавчі та нормативні матеріали з питань державного пенсійного страхування, наукові праці українських і зарубіжних вчених.

За результатами виконання випускної кваліфікаційної роботи опубліковану 1 статтю: Формування видатків Пенсійного фонду України // Зб. наук. ст. студ. – К.: Київ. нац. торг-ек. ун-т, 2021. Обсяг статті становить: 0,3 д.а.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Місце і роль державного пенсійного страхування у системі соціального захисту населення

Пенсійне страхування є одним з видів соціального забезпечення непрацездатних громадян в Україні. Виключна важливість пенсійного забезпечення для забезпечення непрацездатних громадян підкріплюється такими обставинами: пенсії призначаються тоді, коли непрацездатні громадяни опинились в найбільш складних соціальних обставинах і найбільше потребують допомоги від держави, суспільства (старість, інвалідність, втрата годувальника та ін.). В усіх інших випадках можуть сплачуватись інші види соціальних виплат – допомоги (трудова, сімейні, соціальні) або компенсації.

Вони дійсно є єдиним або основним джерелом засобів для існування пенсіонерів, які на момент виходу на пенсію або протягом певного часу після нього набувають часткової або повної непрацездатності. Зрозуміло, що до пенсій додатково можуть сплачуватись й інші соціальні виплати – допомоги, надбавки, доплати, матеріальна допомога, компенсації. Розміри пенсій перевищують розміри інших соціальних виплат і, як правило, залежать від тривалості трудового (страхового) стажу та розміру заробітків пенсіонера протягом його попередньої трудової діяльності.

По-третє, на відміну від інших видів грошового забезпечення пенсійне забезпечення має регулярний характер, тобто сплачується щомісячно. Інші види грошового забезпечення – допомоги, компенсації – можуть мати щомісячний, регулярний (однак, не щомісячний) або одноразовий характер сплати. Крім того, пенсії сплачуються протягом тривалого терміну або, навіть, довічно. Так, зокрема, довічний характер мають пенсії за віком, пенсії за вислугою років, а за певних

обставин – й пенсії з інвалідності та пенсії в разі втрати годувальника (ст. ст. 34, 38 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування») [37].

По-четверте, пенсійне забезпечення непрацездатних громадян передбачає, як правило, виплату лише однієї пенсії, серед тих на які мають право непрацездатні громадяни. Виключенням з цього правила є призначення окремим категоріям непрацездатних громадян, окрім основної, ще й додаткової пенсії (громадяни, постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи). Однак, це не виключає можливість отримання інших видів матеріального забезпечення та обслуговування.

Слід зазначити, що із запровадженням системи недержавного пенсійного страхування громадяни України зможуть отримувати, крім основної державної пенсії із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, ще й додаткову пенсію.

По-п'яте, достатній рівень пенсійного забезпечення є одним з мінімальних державних соціальних стандартів, який забезпечується за рахунок коштів системи загальнообов'язкового державного пенсійного та соціального страхування, а також за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів. В подальшому, становлення й розвиток системи пенсійного забезпечення громадян неможливе без продовження реформи пенсійного забезпечення й впровадження всіх рівнів пенсійного страхування.

В контексті даного дослідження, цікавим є співставлення термінів «пенсійне забезпечення» та «пенсійне страхування». Як відомо, пенсійне страхування є одним з видів соціального страхування. При цьому, виходячи із змісту ст. 25 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та ст.1 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, під пенсійним страхуванням слід розуміти систему матеріального забезпечення непрацездатних громадян пенсіями, допомогами, іншими видами забезпечення та обслуговування в разі настання страхових випадків, передбачених законодавством (старість,

інвалідність, втрата годувальника та ін.), за рахунок страхових внесків до пенсійних та соціальних фондів [47].

Слід відмітити, що терміни «пенсійне забезпечення» та «пенсійне страхування» не є тотожними. Їх відмінність полягає в наступному:

- по-перше, пенсійне забезпечення уявляє собою вид соціального забезпечення, змістом якого є виплата щомісячних грошових виплат – пенсій, а пенсійне страхування уявляє собою форму (спосіб) соціального забезпечення, який передбачає акумуляцію та перерозподіл страхових внесків до пенсійних страхових фондів;

- по-друге, не можна вважати, що пенсійне забезпечення здійснюється виключно шляхом участі в пенсійному страхуванні, а пенсійне страхування передбачає виплату застрахованим громадянам лише пенсій. Пенсійне забезпечення передбачає виплату непрацездатним громадянам пенсій (за віком, за вислугою років, з інвалідності, в разі втрати годувальника та інших), а пенсійне страхування передбачає виплату застрахованим особам не тільки пенсій, а й деяких допомог, а також надання оплачуваних послуг;

- по-третє, пенсії сплачуються застрахованим особам не лише за рахунок коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а й за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, та коштів інших соціальних фондів, а також за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів. Виходячи з вищезазначеного, слід виділити наступні види пенсій: страхові трудові пенсії, нестрахові трудові пенсії, додаткові пенсії.

На нашу думку, саме розвиток пенсійного страхування, в основі якого лежить страховий метод, надасть можливість підвищити платоспроможність Пенсійного фонду. З урахуванням зазначеного нами було сформульовано авторське визначення

пенсійного страхування, яке представлено нижче. Пенсійне страхування, в основі якого лежить страховий метод, – це один із видів соціального страхування, в рамках якого здійснюється внесення коштів в спеціальні фонди (в обов’язковій формі у Пенсійний фонд України (в перспективі також у Накопичувальний фонд) та у добровільній формі у недержавні пенсійні фонди) суб’єктами підприємницької діяльності незалежно від форм власності, а також особами найманої праці, які працюють на умовах трудового договору, а також використання цих коштів для здійснення пенсійних виплат громадянам у зв’язку із настанням пенсійного віку або іншою умовою, передбаченою законодавством. На відміну від пенсійного забезпечення при пенсійному страхуванні пенсійні виплати повинні бути адекватними попереднім страховим внескам. На сьогоднішній день лише в недержавному пенсійному страхуванні проявляється накопичувальна компонента. Крім Пенсійного фонду України та недержавних пенсійних фондів, послуги щодо здійснення пенсійних виплат надаються страховими компаніями і банками. Однак Пенсійний фонд України та недержавні пенсійні фонди поєднує суттєва спільна риса – некомерційний характер їх діяльності, в той час як страхові компанії і банки функціонують на комерційних засадах, що відображається на методах державного регулювання їх діяльності, обсязі зобов’язань та відповідальності перед суспільством, особливостях взаємовідносин із клієнтами. Згідно наданого визначення, страхові компанії і банки не можуть бути віднесені до суб’єктів сфери пенсійного страхування, хоча і відносяться до пенсійної системи як такої. Таким чином, пенсійне страхування дозволить розподілити ризики, пов’язані з виплатою пенсій і застрахувати майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій та коливань темпів економічного розвитку держави.

Згідно із ст. 1 Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» під пенсією розуміють щомісячну пенсійну виплату в солідарній системі загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яку отримує

застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого законодавством пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених законодавством [34].

Наразі в системі державного пенсійного забезпечення фінансуються три види державних пенсій: пенсія за віком, пенсія по інвалідності, пенсія у зв'язку із втратою годувальника.

Таким чином, зміст системи пенсійного забезпечення полягає в тому, що вона повинна забезпечувати громадян реальним, надійним, постійним та достойним доходом у старості, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, який відповідав би особистому внеску кожної людини протягом її періоду економічної активності. Але на сучасному етапі свого розвитку система пенсійного забезпечення в Україні не відповідає цим вимогам. Такий стан справ вказує на необхідність подальшого розвитку пенсійної реформи, впровадження заходів щодо вдосконалення структури та механізму функціонування державної політики пенсійного забезпечення.

1.2. Характеристика видатків Пенсійного фонду України

Управління фінансами загальнообов'язкового державного пенсійного страхування здійснює Пенсійний фонд України.

Пенсійний фонд є органом, який здійснює керівництво та управління солідарною системою, провадить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, допомоги на поховання, здійснює контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду.

Пенсійний фонд є самоврядною неприбутковою організацією і здійснює свою діяльність на підставі статуту, який затверджується його правлінням.

Зазначимо, що кошти бюджету Пенсійного фонду використовуються на [34]:

- виплату пенсій;
- надання соціальних послуг;
- фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду;
- оплату послуг з виплати та доставки пенсій;
- формування резерву коштів Пенсійного фонду.

Пенсійне забезпечення є важливою складовою соціально-економічної стратегії держави, тому його удосконалення – необхідна умова створення ефективної системи соціального захисту непрацездатної частини населення.

Пенсійне забезпечення має діяти як за принципами соціальної справедливості, так і за страховими принципами.

Традиційно пенсія (від латинського слова "*pensio*" – *платіж*) – це регулярні грошові виплати як форма матеріального забезпечення непрацездатних. Пенсії – регулярні грошові виплати з державних, громадських чи приватних фондів соціального забезпечення або страхування особам похилого віку, інвалідам, утриманцям і сиротам, а також заслуженим та привілейованим особам [47].

Пенсії розглядаються як один з шляхів (способів) матеріального забезпечення непрацездатних громадян за рахунок суспільних фондів споживання, при якому повинна враховуватись їх суспільно-корисна праця, встановлюватись єдність умов і норм пенсійного забезпечення всіх категорій працюючих.

При цьому, встановлюється гарантія соціальної захищеності пенсіонерів шляхом встановлення пенсій на рівні, орієнтованому на прожитковий мінімум, а також регулярного перегляду їх розмірів у зв'язку із збільшенням розміру мінімального споживчого бюджету і підвищенням ефективності економіки країни.

Із прийняттям Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [34] дещо змінились акценти в розумінні поняття, змісту та ознак пенсій.

Головним серед них є визначення страхового характеру більшості пенсій, встановлення залежності їх призначення та отримання від факту участі громадян в системі соціального страхування, від тривалості страхового стажу та сум страхових внесків.

Згідно із ст. 1 вищезгаданого Закону під пенсією розуміють щомісячну пенсійну виплату в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого законодавством пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених законодавством. Крім того, згідно з ст.4 даного закону пенсії разом з довічними пенсіями та одноразовими виплатами відносяться до категорії пенсійних виплат системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [34].

Крім того, якщо пенсії є страховими виплатами, – це не означає, що вони мають сплачуватись виключно за рахунок коштів солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Вони можуть сплачуватись також за рахунок коштів накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а також за рахунок коштів недержавного добровільного пенсійного страхування [47].

Враховуючи вищезазначене, під пенсійним забезпеченням слід розуміти вид соціального забезпечення населення, який пов'язаний з виплатою щомісячних і, як правило, довічних грошових виплат – пенсій – непрацездатним громадянам в зв'язку з настанням певних найбільш несприятливих соціальних обставин – старості, інвалідності, втрати годувальника та інших, передбачених чинним законодавством.

Наразі Пенсійний фонд України фінансує три види державних пенсій громадянам України:

- пенсія за віком;
- пенсія по інвалідності;
- пенсія у зв'язку із втратою годувальника.

Після забезпечення виплати пенсій та надання соціальних послуг і створення резерву коштів для поточних потреб надлишкові кошти Пенсійного фонду зараховуються до резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах, який може виникнути у зв'язку із зміною демографічної ситуації в Україні. Розмір резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах визначається за результатами щорічних актуарних розрахунків.

Щодо здійснення класифікації видів пенсійного страхування, то доцільно її проводити за відповідними критеріями (табл. 1.1.).

Слід відмітити, що терміни «пенсійне забезпечення» та «пенсійне страхування» не є тотожними. Їх відмінність полягає в наступному :

- по-перше, пенсійне забезпечення уявляє собою вид соціального забезпечення, змістом якого є виплата щомісячних грошових виплат – пенсій, а пенсійне страхування являє собою форму (спосіб) соціального забезпечення, який передбачає акумуляцію та перерозподіл страхових внесків до пенсійних страхових фондів;

Таблиця 1.1.

Класифікація видів пенсійного страхування

№ п/п	Критерії класифікації видів пенсійного страхування	Види пенсійного страхування
----------	--	-----------------------------

1	В залежності від участі в пенсійному страхуванні держави та гарантуванні страхових виплат за рахунок державних коштів	<ul style="list-style-type: none"> - державне пенсійне страхування - недержавне пенсійне страхування
2	За характером участі в пенсійному страхуванні	<ul style="list-style-type: none"> - загальнообов'язкове пенсійне страхування - добровільне пенсійне страхування
3	В залежності від принципу організації та здійснення пенсійного страхування	<ul style="list-style-type: none"> - пенсійне страхування за солідарною системою - пенсійне страхування за накопичувальною системою

Джерело: Складено автором за даними: Філоненко О.А. Механізми державного регулювання пенсійної системи в Україні / О. А. Філоненко // Вісник Академії митної служби України. Серія : Державне управління. - 2017. - № 2. - С. 114–119.

- по-друге, не можна вважати, що пенсійне забезпечення здійснюється виключно шляхом участі в пенсійному страхуванні, а пенсійне страхування передбачає виплату застрахованим громадянам лише пенсій. Пенсійне забезпечення передбачає виплату непрацездатним громадянам пенсій (за віком, за вислугою років, з інвалідності, в разі втрати годувальника та інших), а пенсійне страхування передбачає виплату застрахованим особам не тільки пенсій, а й деяких допомог, а також надання оплачуваних послуг;

- по-третє, пенсії сплачуються застрахованим особам не лише за рахунок коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а й за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату

працевдатності, та коштів інших соціальних фондів, а також за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів. Виходячи з вищезазначеного, слід виділити наступні види пенсій: страхові трудові пенсії, нестрахові трудові пенсії, додаткові пенсії.

При цьому, до страхових трудових пенсій слід віднести ті виплати, які здійснюються особам, застрахованим в системі соціального страхування, за наявності достатнього страхового стажу при настанні одного із страхових випадків, передбачених законодавством і договором про страхування. До них слід віднести: пенсію за віком; пенсію з інвалідності; пенсії в разі втрати годувальника. Трудовими ці пенсії є тому, що їх призначення залежить від попередньої трудової або суспільнокорисної діяльності майбутніх пенсіонерів (тривалість загального та спеціального трудового стажу; трудове каліцтво, професійне захворювання, пов'язані з виконанням трудових або службових обов'язків тощо) і встановлюється у розмірах, що залежать від розміру винагороди за працю та тривалості трудового (страхового) стажу пенсіонерів.

Слід зазначити, що пенсію не можна розглядати як абсолютно безеквівалентну виплату, при цьому вона, зрозуміло, і не є винагородою (компенсацією) за минулу працю. Але рівень оплати праці впливає на розмір пенсії. Таким чином, пенсія залежить насамперед від трудового внеску працівників. В Україні система пенсійного забезпечення передбачає саме такий зв'язок. Пенсія залежить від страхового стажу (трудового) та заробітної плати (доходу), що дає підставу вважати її стимулюючим фактором для ефективної трудової діяльності у працевдатному віці.

Пенсійне страхування, безумовно, виступає стимулом трудової активності населення. Враховуючи міжнародні тенденції розвитку пенсійного страхування та намагання України стати повноправним членом європейської спільноти, необхідно приділити більше уваги вивченню механізму формування пенсійного страхування

в Україні та, зокрема порядку формування і використання коштів в системі державного пенсійного страхування.

Державне регулювання фінансового забезпечення пенсійних систем є ефективним інструментом впливу держави на процеси в пенсійній сфері й застосовуються нею для реалізації заходів пенсійної політики. Сукупність економічних, правових, соціальних, адміністративних і організаційних методів державного регулювання пенсійної системи здійснюється через регулювання макроекономічного, демографічного, соціально-психологічного впливу на розвиток пенсійної системи; діяльність системи інститутів, які забезпечують узгодженість інтересів суб'єктів пенсійної системи.

Традиційна практика дає змогу підійти до вирішення проблеми через механізми державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи шляхом збереження достатньо сильних позицій держави у визначенні та здійсненні пенсійної політики, забезпеченні інтеграції останньої у загальну соціально-економічну політику; більшу гнучкість інструментів, засобів, важелів та методів державної політики та зміщення акцентів з регламентуючих і обмежуючих заходів на стимулюючі.

Основну роль у формуванні моделі державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи відіграє держава. Важливою пріоритетною складовою такої моделі є формування фінансових засад пенсійного забезпечення.

Забезпечення фінансових засад моделі державного регулювання пенсійної системи здійснюється пенсійним страхуванням. Досягненню узгодженості процесів саморегулювання і регулювання моделі фінансового забезпечення пенсійної системи сприятиме пенсійна політика держави. Механізми державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи передбачають визначення цілей, завдань, заходів пенсійної політики і ґрунтується на

використанні принципів, методів, інструментів, засобів, важелів, форм регулювання.

За сучасних умов в Україні система пенсійного страхування потребує глибокої трансформації в напрямі максимальної відповідності вимогам ринкової економіки.

Слід відмітити, що в умовах модернізації пенсійної системи важливого значення набувають сучасні засоби і методи ефективного управління та контролю за діяльністю Пенсійного фонду. Особливо важливим питанням в сучасних умовах є забезпечення фінансової збалансованості бюджету Пенсійного фонду України.

РОЗДІЛ 2 ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИДАТКІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

2.1. Правові основи формування видатків Пенсійного фонду

Правовою основою функціонування пенсійних фондів в Україні є Конституція України, Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” [34], Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення”. Окрім того, наразі пенсійне забезпечення населення України регламентується значною кількістю законів України, що зумовлено наявністю пільгових категорій пенсіонерів та осіб, які отримують пенсії за спеціальними пенсійними програмами. З огляду на це, потребує узгодження в рамках уніфікованого нормативного акту, що врегулював би усі пенсійні правовідносини, в тому числі і щодо загальнообов’язкового накопичувального пенсійного страхування. Таким нормативним актом може бути єдиний Кодекс соціального страхування, що врегулює усі загальні, правові та організаційні засади функціонування пенсійних фондів в Україні, фінансові інтереси всіх залучених сторін пенсійних відносин та інших фондів загальнообов’язкового державного соціального страхування. Нормативне забезпечення фінансового механізму функціонування пенсійних фондів в Україні включає тарифи, норми і нормативи, методичні вказівки. Варто відмітити, що значна кількість фінансових установ сфери пенсійного страхування, зумовлює застосування великої кількості нормативних обмежень. З метою підвищення ефективності фінансового механізму функціонування пенсійних фондів в Україні постає необхідність перегляду (коригування) деяких з них.

Фахівці з проблем пенсійного права вважають за необхідне становлення системи обов’язкового пенсійного страхування, оскільки вона практично втілена у всіх розвинених країнах і цілком прийнятна в період становлення і розвитку багатоукладних економічних відносин на основі різних форм власності. Вони виділяють наступні критерії цієї системи: 1) економічний критерій, що визначає суть обов’язкового пенсійного страхування, засновується у виробничих

відносинах, реальній вартості робочої сили; 2) соціальний критерій полягає в солідарності всіх застрахованих і працедавців, і, головне, в солідарності поколінь, працездатних і непрацездатних людей; 3) система обов'язкових страхових платежів, що сплачуються як працедавцями, так і працівниками; 4) фонд обов'язкового пенсійного страхування, де акумулюються страхові внески; 5) всі умови і норми сплати страхових пенсійних внесків, а також норми пенсійного забезпечення, визначені законом; 6) рівень страхового пенсійного забезпечення.

У Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначаються принципи, засади і механізми функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначення, перерахунку і виплати пенсій, надання соціальних послуг з коштів Пенсійного фонду, що формуються за рахунок страхових внесків роботодавців, бюджетних та інших джерел, передбачених законом, а також регулюється порядок формування Накопичувального пенсійного фонду та фінансування за рахунок його коштів видатків на оплату договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, членам їхніх сімей та іншим особам, передбаченим цим законом [13].

Слід зазначити, що нормативно-правовими актами, які регулюють пенсійне забезпечення визначається пенсійний вік, при досягненні якого особа має право на отримання пенсійних виплат; види державних пенсій; умови участі в пенсійній системі чи її рівнях; джерела формування коштів, що спрямовуються на пенсійне забезпечення; умови, норми та порядок пенсійного забезпечення, а також організація та порядок управління в цій системі.

Функціонування системи пенсійного забезпечення повинне бути направлене на досягнення головної мети – реалізацію конституційних прав всіх громадян на отримання матеріального забезпечення у разі втрати працездатності унаслідок старості, інвалідності, при втраті годувальника і в інших випадках, встановлених законодавством. Отже, система пенсійного забезпечення, виступає підсистемою

соціальних гарантій, причому не тільки на декларативному рівні, а на рівні діяльності спеціалізованих організацій по накопиченню, примноженню і перерозподілу виплат громадянам-пенсіонерам. Причому разом з державними структурами в пенсійному захисті беруть активну участь і недержавні структури. Таким чином, система пенсійного забезпечення є діяльністю різних соціальних інститутів, що взаємодіють між собою і суспільством в цілому з метою забезпечення відповідних умов життєдіяльності за допомогою пенсій громадянам, що втратили можливість отримання заробітку унаслідок: досягнення певного віку, настання інвалідності, певної професійної діяльності, втрати годувальника і низька позиція України у рейтингу пенсійних систем світу за даними Global Age Watch Index 2015, обумовлена низьким рівнем ВНД на душу населення, наявністю неформально-зайнятого населення, низьким показником безпеки, громадянської свободи, охорони здоров'я, а також несприятливим соціальноправовим середовищем. Отже, такі результати, на нашу думку, черговий раз підкреслюють неефективність проведення пенсійних реформ в Україні

Слід зазначити, що протягом останніх років однією з головних проблем пенсійної системи України є неспроможність впровадити у вітчизняну практику накопичувальні механізми пенсійного забезпечення, адже до 2004 року в Україні переважав розподільчий механізм пенсійного страхування, проте з прийняттям Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» розпочався перехід до змішаної – розподільчо-накопичувальної пенсійної системи, однак рівень накопичувальних пенсій в Україні ще не досяг значного результату, який демонструють країни ЄС . Таким чином, на сьогоднішній день в Україні виплата пенсій в основному здійснюється з використанням солідарної системи, яка побудована на обов'язкових відрахуваннях роботодавців і працюючих громадян України на користь пенсіонерів – людей, які досягли пенсійного віку або таких, які мають право на пільгове отримання пенсій. Окрім цього, пенсійна система України є досить ускладненою:

пенсія назначається з застосування усереднюючих показників, що зрівнює пенсійні виплати, не враховуючи нинішні реалії та об'єктивні наслідки вибраного Україною напряму реформ.

Можна стверджувати, що пенсійна система України як сукупність правових, економічних і організаційних факторів у своєму розвитку спирається на основні правові принципи, де безпека людини, її природне прагнення убезпечити себе і своїх близьких мають бути гарантовані.

В свою чергу, аналіз наукової літератури засвідчив, що для питання пенсійного забезпечення громадян характерна низка проблем, які мають більшою мірою економічний, соціальний чи демографічний характер, а для їх вирішення у правовому полі необхідний комплекс поступових змін у різних галузях законодавства.

Вважаємо, що подальший розвиток пенсійної системи України, узгоджене функціонування її рівнів має здійснюватися на основі взаємного і узгодженого розвитку законодавчої бази у галузі пенсійного забезпечення та суміжних галузях законодавства, у відповідних підзаконних актах. Дотримання правових принципів реалізації пенсійного забезпечення має становити основу його фінансової стабільності, залучення додаткових ресурсів, у тому числі й міжнародних, запровадження сучасних інструментів управління.

Поряд з цим, слід відмітити, що тривалий час основною проблемою правового регулювання пенсійного забезпечення була успадкована з радянської доби солідарна основа, яка не відповідає сучасним реаліям. Проте, на сьогоднішній день все більшої ваги набирає питання подальшого розвитку правових механізмів накопичувальної складової пенсійної системи.

2.2. Особливості виконання бюджету Пенсійного фонду за видатками

Бюджет Пенсійного фонду – план утворення і використання цільового страхового фонду, що формується за рахунок страхових внесків до солідарної системи та надходжень з інших джерел [34].

Бюджетна система Пенсійного фонду складається з бюджетів головних управлінь, які включають плани доходів і видатків районних управлінь, що є учасниками бюджетного процесу Пенсійного фонду.

Бюджетний процес є регламентованою законодавством діяльністю, пов'язаною зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів та планів доходів і видатків, їх виконанням та контролем за їх виконанням, складанням, розглядом та затвердженням звітів про виконання бюджетів та планів доходів і видатків, що складають бюджетну систему Пенсійного фонду.

Бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему Пенсійного фонду, становить один календарний рік, який починається 01 січня кожного року і закінчується 31 грудня того самого року.

Показники бюджету Пенсійного фонду розробляються з урахуванням основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України, прогнозних розмірів державних соціальних гарантій на наступний рік та результатів аналізу виконання показників бюджету Пенсійного фонду за минулі бюджетні періоди.

При проведенні розрахунків власних надходжень використовуються дані щодо прогнозних надходжень коштів від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі - єдиний внесок), визначених центральним органом виконавчої влади, що формує податкову і митну політику, спільно з Пенсійним фондом та фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Основними складовими бюджету Пенсійного фонду є дохідна та видаткова частини бюджету.

Характеристику діяльності Пенсійного фонду України за 2015-2019 роки подано в табл. 2.1. Для початку розглянемо динаміку та структуру дохідної частини бюджету ПФУ за фактичними показниками 2015-2019рр..

Як бачимо з інформації, наведеної в таблиці 2.1, упродовж 2015–2019 рр. було значне перевищення власних коштів над коштами Державного бюджету України та іншими коштами. На 2019 рік, за фактичними даними, частка власних доходів управління ПФУ складає 55,59 %, і впродовж 2015–2019 рр. вона коливалася в межах 43,67 % – 64,16 %.

Таблиця 2.1

Динаміка та структура дохідної частини бюджету ПФУ

Показники	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.
Усього доходів (без урахування залишку коштів з минулого року), у тому числі:					
264 767 813,60	255 801 103,00	292 369 838,40	352 175 282,10	434 857 980,90	
1. Власні доходи, тис.грн.	169 873 912,90	111 706 564,70	158 910 141,90	202 084 291,90	241 752 434,50
Питома вага, %	64,16%	43,67%	54,35%	57,38%	55,59%
2. Кошти державного бюджету України, тис.грн.	94 811 551,50	142 587 626,60	133 459 663,70	150 090 990,10	193 105 546,40
Питома вага, %	35,81%	55,74%	45,65%	42,62%	44,41%
3. Інші доходи, тис.грн.	82 349,20	1 506 911,70	32,8	0,10	0,00
Питома вага, %	0,03%	0,59%	0,00%	0,00%	0,00%

Щодо виконання планових показників надходження власних коштів до бюджету ПФУ за 2015-2019 рр. має відхилення у виконанні. План виконаний в середньому на 98%. Фактичні надходження власних коштів до бюджету Фонду становили в середньому 50 % від загального об'єму дохідної частини бюджету й фактичні показники видаткової частини бюджету не перевищують планові (табл. 2.2).

Упродовж 2015-2019 рр. в Україні спостерігається позитивна тенденція щодо забезпеченості власними коштами на виплату пенсій (у 2015р. показник склав - - 4,11%; у 2016 – 12,16%; у 2017 – 14,33%; у 2018 – 16,95%). Навантаження на 1 гривню власних доходів у 2015 р. становило 1,24грн, у 2016 – 1,81грн, 2017 – 1,43грн та у 2018 – 1,28грн. (табл.2.3)

Актуальним на сьогодні є питання погашення заборгованості зі сплати страхових внесків до Пенсійного фонду. Станом на 01.01.2019 р. заборгованість за надходженням коштів до ПФУ складала 29,1 млрд. грн, у тому числі:

Таблиця 2.2

Порівняльний аналіз планових та фактичних показників власних доходів і видатків ПФУ

Показники	2015	2016	2017	2018	2019
Динаміка виконання планових показників надходження власних коштів					
За планом, тис. грн	172 457 231,50	109 967 928,40	161 981 083,10	206 921 338,80	245 798 622,70
За фактом, тис. грн	169873912,90	111706564,70	158 910 141,90	202 084 291,90	241 752 434,50
Виконання плану,	98,5%	101,6%	98,1%	97,7%	98,4%
Динаміка планових та фактичних показників видатків					
За планом, тис. грн	267 346 525,90	254 066 003,60	295 430 309,90	358 685 014,10	438 603 838,00
За фактом, тис. грн	265 667 809,30	253 448 506,50	291 467 346,40	358 604 589,30	435 942 311,60
Перевищення фактичних видатків над плановими, %	-0,63%	-0,24%	-1,34%	-0,02%	-0,61%

Таблиця 2.3

Стан самозабезпечення виплати пенсій коштом власних доходів за даними ПФУ

Показники	2015	2016	2017	2018
-----------	------	------	------	------

Надходження власних коштів, тис. грн	169873912,90	111706564,70	158 910 141,90	202 084 291,90
Видатки бюджету ПФУ, які фінансують коштом власних надходжень, тис. грн	210 766 584,00	202 095 626,60	226 675 672,60	259 166 685,10
Темпи росту (+), зниження (-) самозабезпечення до попереднього року, %	-4,11	12,16	14,33	16,95
Навантаження видатків на 1 грн власних доходів, грн	1,24	1,81	1,43	1,28

- заборгованість зі сплати ЄСВ (за даними Державної фіскальної служби України) – 15,2 млрд грн (52,2% загальної суми боргу), з якої заборгованість фізичних осіб-підприємців 7,4 млрд грн;

- з відшкодування пільгових пенсій – 12,4 млрд грн (42,5%);
- з відшкодування наукових пенсій – 0,1 млрд грн (0,4%);
- по фінансових санкціях та пені – 0,5 млрд грн (1,7%);
- з відшкодування регресних вимог – 24,7 млн грн (0,1%);
- недоїмка зі сплати страхових внесків попередніх періодів – 0,9 млрд грн (3,1%).

Із загальної суми заборгованості 6,5 млрд грн, або майже 22,3%, – це борги підприємств, які перебувають у різних процедурах банкрутства, та платників, у яких відсутні активи для звернення стягнення.

Протягом 2018 року загальна заборгованість з платежів до Пенсійного фонду зросла на 8,1 млрд грн (38,6%), зокрема, борг із відшкодування пільгових пенсій зріс на 1,7 млрд грн, зі сплати ЄСВ – на 6,5 млрд грн, у тому числі відбулось зростання заборгованості фізичних осіб-підприємців у порівнянні з 01.01.2018 на 5,4 млрд грн, або 83,1%, загального росту заборгованості з єдиного внеску.

Основними причинами зростання заборгованості є:

- несплата зобов'язань щодо сум ЄСВ фізичними особами -

підприємцями;

- відсутність коштів на фінансування заборгованості та поточних зобов'язань державних підприємств з відшкодування сум фактичних витрат на виплату та доставку пільгових пенсій.

Органами Фонду проводилась робота, спрямована на скорочення обсягів заборгованості з платежів до Пенсійного фонду України.

Відповідно до даних (табл.2.4), ми бачимо незначне збільшення розміру середньої пенсії (на 16,52%) з 01.01.2019 рр., надалі планується підвищення пенсій у зв'язку з автоматичною індексацією, яка на 1 березня 2019 року складе у середньому 255 грн для 10 мільйонів 200 тисяч осіб.

Таблиця 2.4

Динаміка середніх розмірів пенсій за видами пенсій в Україні

№ з/п	Вид пенсії	року, грн станом на	року, грн станом на	Відхилення (+,-), грн	темп приросту, %	року, грн станом на	року, грн станом на	Відхилення (+,-), грн	темп приросту, %
1.	Загалом у тому числі:	479,15	645,66	166,51	6,71	645,66	082,98	437,32	16,52
2.	за віком	556,68	648,24	91,56	3,58	648,24	064,77	416,53	15,72
3.	з інвалідності	952,12	994,94	42,82	2,19	994,94	480,41	485,47	24,33
4.	у зв'язку з втратою годувальника	209,46	254,57	45,11	2,04	254,57	699,70	445,13	19,74
5.	за вислугу років	335,09	476,92	141,83	6,07	476,92	841,74	364,82	14,72

За даними рис.2.1. станом на 01.01.2019 року середня виплата пенсії збільшилася порівняно з 2018 р. на 18,13 %, а на 01.01.2020 р. збільшення склало 38,25 % проти 2018 р. та 17,03% проти 2019 року.

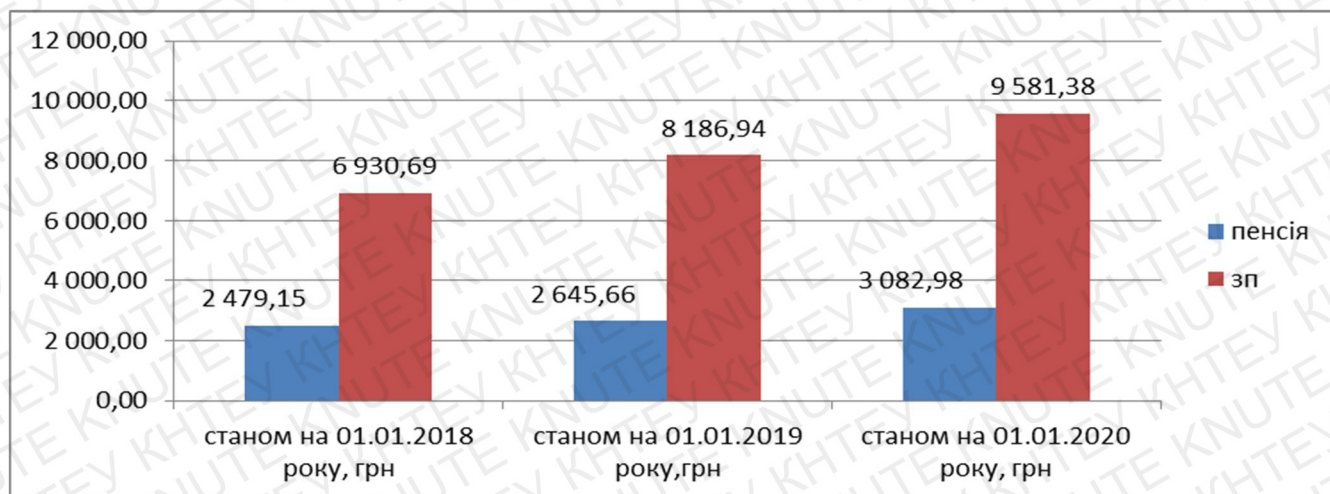

Рис. 2.1. Показники середньої заробітної плати в порівнянні із середньою пенсією в Україні

Останні роки уряд проводить певну роботу із залучення пенсіонерів до отримання пенсій через особові рахунки в банківських установах, що призводить до зменшення адміністративних видатків.

Чисельність одержувачів пенсій через банки, уповноважені на здійснення пенсійних виплат, на 1 січня 2020 року становила 7,5 млн осіб.

Протягом 2017 року збільшилася чисельність одержувачів пенсій через банківські установи, що уповноважені на здійснення пенсійних виплат. Так, якщо на 1 січня 2017 року їх кількість становила 6,9 млн осіб, або 58% загальної чисельності пенсіонерів, то на 1 січня 2018 року – 7 млн осіб, або 60%.

Обсяг пенсійних виплат через поточні рахунки в банківських установах у 2017 році становив 182,9 млрд грн (63,8% видатків на пенсійні виплати), що на 25,4 млрд грн (16,2%) більше, ніж у попередньому році. Відповідно, економія коштів Пенсійного фонду зі сплати поштових послуг з виплати та доставки пенсій становила 309,9 млн гривень. 4,7 млн пенсіонерів (40%) одержують пенсійні виплати через поштові підприємства. Обсяг пенсійних виплат через поштові підприємства у 2017 році становив 103,8 млрд грн (36,2% видатків на пенсійні виплати), що на 11,3 млрд (12,3%) більше, ніж у попередньому році.

Збільшення чисельності одержувачів пенсійних виплат через банки за 2018 рік на 166,0 тис осіб зумовило зменшення витрат Фонду на оплату послуг з виплати та доставки пенсій. Розрахунково економія видатків Пенсійного фонду України становила близько 70,0 млн гривень.

Обсяг пенсійних виплат через поточні рахунки в банках у 2018 році становив 240,8 млрд грн (68,3% видатків на пенсійні виплати), що на 57,9 млрд грн більше, ніж у попередньому році. 4,3 млн пенсіонерів (37,4%) одержують пенсійні виплати через відділення поштового зв'язку. Обсяг пенсійних виплат через поштові відділення у 2018 році становив 111,8 млрд грн (31,7% видатків на пенсійні виплати).

Збільшення чисельності одержувачів пенсійних виплат через банки за 2019 рік на 298,1 тис осіб зумовило зменшення витрат Фонду на оплату послуг з виплати та доставки пенсій, розрахунково економія видатків Пенсійного фонду України становила близько 66,9 млн грн.

Обсяг пенсійних виплат через поточні рахунки в банках у 2019 році становив 287,8 млрд грн (69,7% видатків на пенсійні виплати), що на 47,1 млрд грн більше, ніж у попередньому році. 3,8 млн пенсіонерів (33,9%) одержують пенсійні виплати через відділення поштового зв'язку. Обсяг пенсійних виплат через поштові відділення у 2019 році становив 125,2 млрд грн (30,3% видатків на пенсійні виплати).

Пенсійний фонд України має заборгованості із відшкодування пільгових пенсій, так станом на 01.01.2020 року загальна сума за відшкодування фактичних витрат на виплату та доставлення пільгових пенсій становить 13 978,3 млрд грн. (станом на 01.01.2019 - 12 391,8 млрд грн).

Основними причинами зростання заборгованості є:

- несплата зобов'язань щодо сум ЄСВ фізичними особами-підприємцями;
- відсутність коштів на фінансування заборгованості та поточних зобов'язань державних підприємств з відшкодування сум фактичних витрат на виплату та доставку пільгових пенсій.

Аналіз системи пенсійного забезпечення в Україні дозволив визначити ряд проблем: низький рівень пенсійного забезпечення (рис.2.2.); наявність значних переваг та пільг у пенсійному забезпеченні окремих категорій працівників при однаковому рівні відрахувань на пенсійне забезпечення; несвоєчасна сплата страхових внесків до Пенсійного фонду України, що зумовило заборгованість з виплати пенсій.

Основними проблемами діючої системи пенсійного забезпечення є проблеми соціального характеру, а саме те, що діюча солідарна система пенсійного забезпечення є соціально несправедливою – у першу чергу і найбільшою мірою стосовно найбідніших верств населення.

Діюча солідарна система пенсійного забезпечення є також економічно необґрунтованою і фінансово неспроможною, що, у свою чергу, відображає проблеми економічного характеру. Надмірно високі ставки пенсійних внесків спричиняють додаткове навантаження на економіку.

З метою вирішення означених проблем постає необхідність реформування пенсійного забезпечення з урахуванням соціально-економічних та політичних змін в суспільстві. Метою реформування є посилення соціального захисту осіб, що втратили працездатність, забезпечення гідного рівня їх життя в результаті стійкого розвитку пенсійної системи.

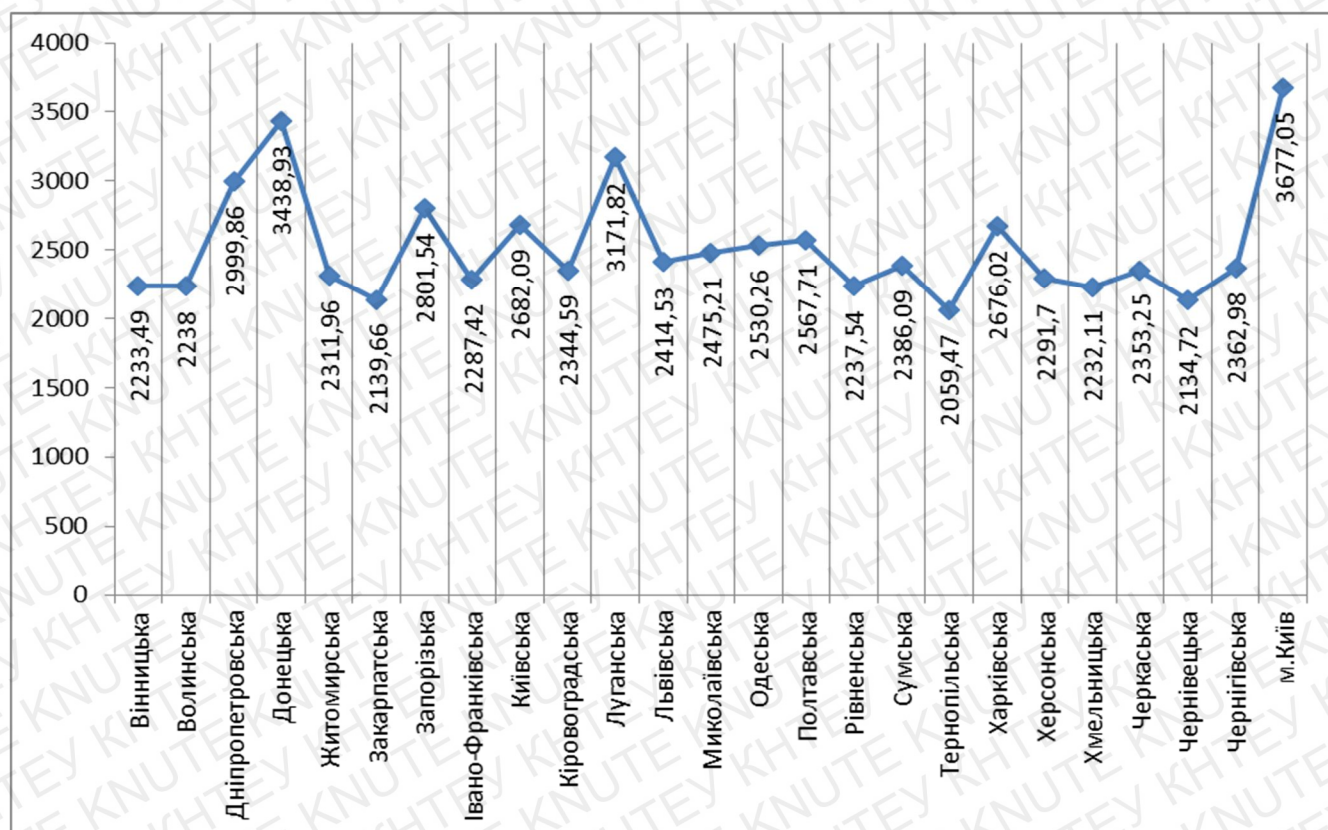

Рис. 2.2. Середній розмір пенсії станом на 1 січня 2020 р. по регіонах України

Пенсійна реформа у разі її комплексного проведення може стати одним з реальних реформаторських кроків, адже пенсійні проблеми кардинально впливають на суспільні настрої, фінанси країни та економіку в цілому. Нова пенсійна система буде ґрунтуватися на простих і справедливих засадах призначення пенсії, в тому числі з першого рівня. Запровадження трирівневої пенсійної системи дозволить закласти міцний фундамент достойної пенсії для нинішніх та майбутніх поколінь.

Накопичувальними індивідуальними пенсійними рахунками на другому і третьому рівнях пенсійної системи буде охоплено більшість працівників, які вже через рік отримають перші виписки із своїх індивідуальних пенсійних рахунків і будуть пов'язувати наявність там реальних накопичень з пенсійною реформою. В країні з'явиться власне джерело довгострокових інвестиційних ресурсів, акумульованих накопичувальною складовою пенсійної системи.

Наявність ресурсів накопичувальної системи дозволить вітчизняним підприємствам, які будуть відповідати жорстким вимогам пенсійного законодавства, вже найближчим часом залучати внутрішні інвестиції у розвиток власного виробництва шляхом розміщення акцій в Україні, а не за кордоном. Поява потужного внутрішнього інвестора сприятиме росту фондового ринку, залученню інших внутрішніх інвесторів, а згодом – і іноземних.

Реформування пенсійної системи України відповідно до визначених принципів забезпечить досягнення таких результатів:

- забезпечення: підвищення рівня життя пенсіонерів та впевненості у соціальному забезпеченні;
- створення результативної системи управління пенсійними грошовими потоками;
- фінансової стійкості та стабільності у сфері пенсійного страхування.

Отже, аналіз видатків Пенсійного фонду України свідчить про фінансову неспроможність та зростання фінансової залежності Пенсійного фонду від державного бюджету.

На підставі оцінки сучасного стану розвитку пенсійної системи України виділено ключові проблеми пенсійного забезпечення: низький рівень пенсійного забезпечення; несвоєчасна сплата страхового збору (внесків) до Пенсійного фонду України; відсутність ефективних заходів уряду, спрямованих на збільшення власних надходжень пенсійної системи; соціально несправедлива, економічно необґрунтована і фінансово неспроможна діюча солідарна система.

З метою посилення соціального захисту громадян визначено принципи реалізації процесу реформування пенсійної системи України, до яких можна віднести: соціальна справедливість, прийнятність, розуміння та підтримка реформи широкими верствами населення; свобода вибору, підвищення зацікавленості і відповідальності громадян за свій добробут у старості; економічна обґрунтованість

та фінансова спроможність стійкості пенсійної системи; сприяння зростанню національних заощаджень та економічному розвитку країни; захищеність від політичних ризиків.

Реформування пенсійної системи України відповідно до визначених принципів забезпечить створення результативної системи управління пенсійними грошовими потоками, фінансової стійкості та стабілізації пенсійної системи.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

3.1. Світовий досвід фінансового забезпечення видатків державних пенсійних систем

У світі існують різні моделі пенсійних систем, що ґрунтуються на трьох основних стратегіях: солідарній, накопичувальній і змішаній.

Солідарна стратегія полягає у наступному: ті, хто працюють, утримують пенсіонерів.

Накопичувальна стратегія припускає функціонування державних, корпоративних і приватних накопичувальних пенсійних програм, за допомогою яких формується майбутня пенсія громадянина. Принципова особливість накопичувальної пенсії полягає в тому, що вона є особистою власністю пенсіонера.

Змішана стратегія припускає комплексне використання в пенсійній моделі елементів солідарної і накопичувальної стратегій.

Нині солідарна і накопичувальна стратегії в чистому вигляді трапляються рідко. Змішана стратегія – найчастіше застосовується різними країнами світу.

Світовий досвід організації національних пенсійних систем показує, що додаткові недержавні пенсії займають істотну частку в загальному рівні пенсійного забезпечення.

Недержавні пенсійні фонди в усіх країнах світу визнані важливими соціальними інститутами щодо поліпшення матеріального становища непрацездатних членів суспільства і мають високий рівень довіри громадян до пенсійної накопичувальної системи.

Пенсійні системи, як і пенсійний вік мають свої розбіжності у кожній країні. Відрізняються правила виходу на пенсію, принципи визначення розмірів пенсій, а

також джерела з яких вони фінансуються. Великий вплив має середня тривалість життя у країні. Саме підвищення середньої тривалості життя громадян дозволяє урядам країн поступово підвищувати вік для виходу на пенсію.

Великобританія має одну з найстаріших та найскладніших пенсійних систем у світі. Пенсійна модель є трирівневою і включає в себе базові державні пенсії, державні пенсії за вислугу років та недержавні пенсії.

Перший рівень – базова пенсія, яку отримують чоловіки старше 65 років та жінки старше 60 років. Її розмір не залежить від стажу, він обмежений в розмірі (20% середньої зарплати працівника) та індексується державою відповідно до інфляції.

Другий рівень – державні пенсії за вислугою років. Розмір пенсії залежить від стажу та зарплати, з якої сплачувалися внески. Працівник має можливість вийти з державної пенсійної програми за умови, що він буде брати участь у будь якій системі додаткового пенсійного забезпечення.

Третій рівень – недержавна пенсійна система. У Великобританії є безліч різних способів накопичення приватних пенсій. Найбільшого поширення набули професійні пенсійні системи. Працівники укладають колективний договір з роботодавцем, на підставі якого він відраховує внески на пенсійне забезпечення і формує пенсійні виплати.

Значну роль у системі пенсійного забезпечення Великобританії відіграють страхові компанії, що надають безліч послуг з додаткового пенсійного забезпечення населення.

Недержавна пенсійна система користується найбільшою популярністю серед населення Великобританії. Саме вона дає змогу отримувати досить велику пенсію, розмір якої працівник регулює самостійно, виходячи зі своїх внесків.

Приватне пенсійне забезпечення поступово витісняє державне.

Модель пенсійного страхування в Німеччині схожа з моделями Австрії, Італії, Франції та багатьох інших країн Західної Європи та складається з трьох рівнів.

Перший рівень – обов'язкове пенсійне страхування, яке є обов'язковим для окремих систем, підґрунтям для функціонування яких є законодавство. У Німеччині є чотири «обов'язкові системи» такого типу:

- пенсійне страхування робітників та службовців, а також деяких категорій самозайнятого населення (діячі мистецтв і публіцисти; особи, які мають ремісничі спеціальності; особи, які працюють удома тощо);
- пенсійне забезпечення чиновників, яке є обов'язковою системою для держапарату;
- допомога щодо забезпечення старості для фермерів і для членів їхніх родин;
- пенсійне забезпечення за професійними групами (лікарі, аптекарі, ветеринари, архітектори, адвокати, нотаріуси тощо).

Державна пенсія носить розподільний характер і залежить від рівня зарплати і виробничого стажу. Працівник і роботодавець відраховують до державного пенсійного фонду 19,4% від фонду оплати праці.

Другий рівень – це пенсії від підприємств. Чимало колишніх робітників отримують додатково пенсії від підприємств. Ця форма пенсійного страхування є добровільною і підприємство самостійно вирішує питання надання пенсій своїм робітникам.

Третій рівень – це приватне пенсійне страхування. Для цього прийнятні всі форми створення приватного капіталу (купівля нерухомості, створення фонду цінних паперів, укладання договорів про довготермінові ощадні внески, про страхування життя з метою накопичення коштів, про пенсійне страхування).

Особливістю німецької моделі є те, що на підприємстві є самоврядний структурний підрозділ, що займається корпоративними та особистими пенсійними програмами працівників.

Пенсійну систему Німеччини вважають однією з найефективніших у Європі, вона дуже впливає на розвиток і формування пенсійних систем у багатьох країнах.

У пенсійній системі Фінляндії основну роль відіграє розподільна система. Розподільчий елемент ділиться на базову та страхову частину.

Базова частина гарантує мінімальний розмір державної пенсії. Страхова частина децентралізована та формується за рахунок внесків в одну з обраних схем в страховій компанії або пенсійному фонді. Схеми бувають галузеві, окремих підприємств і навіть соціальних груп.

Пенсійна система Чилі вважається найкращою щодо фінансування пенсій. Вона гарантує державну виплату, що доповнює обов'язкове накопичувальне страхування в приватних фондах. Чилійська пенсійна модель – дворівнева.

Перший рівень – це обов'язкові відрахування коштів із заробітної плати працівника в один із приватних пенсійних фондів, суворо контрольованих державою.

Кожен працівник формує особистий накопичувальний внесок, який потім стає його майбутньою пенсією. Пенсійні фонди забезпечують мінімальну гарантовану прибутковість і захист від ризику своїх вкладників. Кожному громадянину надано право переходу з одного фонду до іншого.

У разі досягнення пенсійного віку застрахований одержує виплати накопиченої суми або використовує накопичений капітал для придбання довічної особистої пенсії.

Якщо стратегія того чи іншого фонду не приносить достатнього прибутку, то пенсія за певних умов надається державою.

Другий рівень – це страхування на випадок настання інвалідності та втрати годувальника.

Упровадження нової пенсійної системи в Чилі вплинуло на економіку цієї країни і сприяло розвитку національної фінансової системи. Подібні системи діють в Аргентині, Перу і Колумбії.

Є ряд країн в яких до цього часу на пенсію можуть розраховувати лише держслужбовці. Серед цих країн є також Індія та Китай. В Індії на пенсію можуть розраховувати лише близько 12% пенсіонерів, а найбільш захищеними в плані пенсійного забезпечення є держслужбовці. В Китаї з кожним роком ситуація стає дещо кращою, але все рівно пенсійне забезпечення охоплює лише 70.7% пенсіонерів.

Міжнародний досвід реформування фінансового забезпечення державних пенсійних систем в розвинених країнах показує, що основною тенденцією є перехід до накопичувальної пенсійної системи, що дає можливість збільшення інвестицій в економіку та отримання інвестиційного доходу для пенсіонерів.

Так, у США система пенсійного забезпечення хоч і не ідеальна, але вважається однією з найдосконаліших у світі, а розмір пенсій – вищий, ніж в середньому в європейських країнах.

У США - трирівнева пенсійна система: В солідарній системі надходження до пенсійних фондів відбувається у вигляді зборів на пенсійне страхування, майже не затримуючись на пенсійних рахунках, надходять у розпорядження пенсіонерів у вигляді щомісячних пенсійних виплат.(24, 20).Останнім часом солідарна пенсійна система переживає складнощі через зростання кількості пенсіонерів до 1 на 3 працюючих, тоді як в Україні це співвідношення зараз становить приблизно 1:1,4.

До накопичувальних систем належать як державні, так і приватні пенсійні програми. Державні накопичувальні програми призначені для забезпечення державних службовців і посадових осіб місцевих органів влади. Ці пенсійні

програми зазвичай фінансуються найманими працівниками, при цьому кожен учасник має рахунок у пенсійному фонді і може вибирати між різними інвестиційними програмами.

Крім участі в групових пенсійних програмах, кожен американець може відкрити і свій особистий пенсійний рахунок. Неоподатковувані ліміти щорічних внесків обмежені верхньою межею в 2000 доларів. Кошти з рахунку можна зняти тільки по досягненні 59,5 років або пізніше, але в 79,5 років рахунок закривається в обов'язковому порядку. З іншого боку, він може бути відкритий навіть для новонародженої дитини. Саме завдяки використанню всіх зазначених систем громадяни можуть отримати належний пенсійний захист.

Досвід пенсійної системи соціального забезпечення США може бути використаний при реформуванні пенсійної системи в Україні, зокрема при функціонуванні трирівневої пенсійної системи і у розробці стратегічних аспектів на основі прогнозування змін в демографічних та економічних показниках.

Країни почали формувати трирівневі системи пенсійного забезпечення. На сьогодні, за підрахунками спеціалістів, у світі існує близько 270 різних пенсійних систем, у яких так чи інакше поєднуються солідарна та накопичувальна моделі.

Пенсійна система Великобританії одна з найстаріших і найскладніших в світі. Британські пенсіонери можуть отримувати: базову пенсію від держави та трудову з національної страхової системи.

Базову державну пенсію отримують чоловіки старше 65 років та жінки старше 60 років, її розмір залежить від стажу, обмежений в розмірі та індексується державою відповідно до інфляції. Держава гарантує її в розмірі 20% середньої зарплати працівника. Трудова пенсія теж формується за рахунок внесків працівника, але вже навпіл з роботодавцем. Вона безпосередньо залежить від розміру виплат і становить трохи більше 20% від доходу. Якщо розмір державної пенсії знаходиться за межею бідності серед тих, хто отримує лише базову державну пенсію, то має право на соціальну допомогу і надається на основі їх доходів.

Національний фонд трудових заощаджень – це накопичувальна система із визначеним внеском на основі трасту, утворена у 2010 році на підтримку впровадження автоматичного залучення, працівників буде залучено до системи пенсій за місцем роботи без необхідності одержання їхньої згоди. При цьому кожний роботодавець у Великій Британії зобов'язаний надати своїм працівникам прийнятну схему пенсій за місцем роботи. Уряд очікує, що з часом ця система стане однією з найбільших пенсійних систем у Великій Британії за кількістю учасників, проте у 2019 році 99,1 % учасників були пасивними учасниками. [47]

Основна державна пенсійна система та у Швеції фінансується за рахунок страхових внесків, що становлять 18,5% заробітку, 16% якого надходить до держави. Більшість поточних внесків використовуються для сплати поточних пенсій, але соціальне страхування передбачає відкриття індивідуальних рахунків для застрахованих.

У Швеції було запроваджено обов'язкову накопичувальну пенсійну систему з визначеним внеском на основі індивідуальних рахунків з відносно невеликою ставкою внесків (2,5% заробітної плати) як доповнення до більш щедрої державної солідарної умовно-накопичувальної системи.

Реформатори пенсійної системи Швеції, ставили перед собою такі цілі щодо її побудови:

- зведення до мінімуму витрат на адміністрування;
- заохочення індивідуального вибору при інвестуванні пенсійних коштів.

Таким чином, пенсія нараховується виходячи із суми накопичених коштів.

Деякі внески капіталізуються в системі, а працівник має можливість розмістити їх у державному накопичувальному фонді. Більшість латиноамериканських країн розробили пенсійну систему з великими державними витратами на пенсії, що є результатом прийняття необґрунтованих рішень, які не включають можливості бюджету.

У Швейцарії обов'язкову систему 2-го рівня було впроваджено Федеральним законом «Про плани професійних пенсій, пенсій у зв'язку із втратою годувальника та по інвалідності». Ця система пропонує працівникам плани професійних пенсій і страхування від нещасного випадку. У поєднанні з солідарною пенсією 1-го рівня громадянин після виходу на пенсію може розраховувати на дохід у розмірі близько 60% своєї останньої заробітної плати для підтримання свого рівня життя у старості. Управління фондами професійних пенсій здійснюється спільно представниками трудового колективу та роботодавця. Працівники не мають можливості обирати пенсійні фонди або стратегії інвестування напряму. Усі сторони діяльності швейцарської системи приватизовано: і збирання внесків, і ведення рахунків, і управління активами, і виплату пенсій. Аналогічна система сформувалась і в Данії.

Досвід Швейцарії (та інших країн) підтверджує, що накопичувальні пенсійні системи є доречними, насамперед, для високооплачуваних працівників. Швейцарські пенсіонери з найнижчими доходами одержують 80% свого пенсійного доходу з солідарної пенсійної системи 1-го. Це спостереження стосується всіх поколінь: дехто з-поміж більш молодих пенсіонерів має дуже обмежений доступ до системи пенсійного страхування або одержує з цієї системи обмежені виплати, навіть попри те, що охоплення працівників накопичувальною системою другого рівня протягом останніх десятиліть розширювалось.

В Австралії другий рівень пенсій знаходиться у формі обов'язкового страхування і чітко визначений перший рівень виходу на пенсію (пенсія за віком), відмінна ознака полягає в тому, що він фінансується з державних прибутків на користь отримувача. Приблизно 75% австралійців, які досягли пенсійного віку отримують пенсію, яку виплачує уряд. На даний час чоловіче населення Австралії може отримувати пенсію за віком, якщо їх дохід та майно є нижчими за визначену суму і вони досягли 65- річного віку. Це стосується і жінок, які досягли 63 та

65річного віку залежно від року народження. Як державна пенсія, що фінансується за рахунок податків, перший рівень має сильний перерозподільний характер [13].

Досвід накопичувальної пенсійної системи Австралії (та багатьох інших країн) також підтверджує наявність значного гендерного розриву. Так, у віці 55–64 років залишки на пенсійних рахунках жінок у 2013–2014 році становили близько половини сум накопичених у чоловіків.

Досвід країн світу показує, що процес реформування пенсійної системи повинен бути послідовним, заснованим на підвищенні рівня відповідальності громадян за своє майбутнє, стимулюючи їх економити частину грошей, зароблених для старості, долаючи патерналістські настрої, пристосовуючись до нових умов життя. В Україні переважає стратегія солідарності розвитку пенсійного забезпечення, тому існує об'єктивна потреба в структурній реформі і лише потім для коригування параметричних компонентів пенсійної системи.

3.2. Вдосконалення механізму використання коштів Пенсійного фонду України

Для України найбільш прийнятною є багаторівнева пенсійна система. З урахуванням цього пенсійну реформу слід проводити за трьома напрямками: реформування солідарної системи, створення обов'язкової накопичувальної системи і розвиток добровільної накопичувальної системи.

Реформування пенсійної системи – складний, багатогранний і комплексний процес, який має істотно змінити баланс політичних, економічних і соціальних інтересів населення, систему державних фінансів, функціонування ринків праці та капіталу. Відповідний успіх цієї справи значною мірою залежатиме від узгодженості дій у суміжних напрямках ринкового трансформування економіки.

Реформування пенсійної системи має бути підкріплене адекватними змінами в оподаткуванні, які заохочували б роботодавців і найманих працівників до накопичення та інвестування пенсійних заощаджень. З цією метою необхідно:

- знизити ставки оподаткування доходів фізичних осіб, що сприятиме підвищенню доходів населення та їх легалізації і збільшенню пенсійних внесків;
- звільнити від оподаткування частину доходів фізичних та юридичних осіб, яка спрямовуватиметься в накопичувальну пенсійну систему;
- звільнити від податку на прибуток інвестиційні доходи, одержані від вкладення пенсійних коштів;
- включити до системи оподаткування доходів фізичних осіб виплати з накопичувальної пенсійної системи;
- звільнити суб'єктів господарювання, які управляють пенсійними коштами, від податку на додану вартість послуг з обслуговування пенсійних активів, оскільки це призводить до адекватного зменшення пенсійних виплат;
- розробити правовий та економічний механізми залучення доходів, одержаних від легалізації та податкової амністії, до недержавних пенсійних фондів.

Важливим напрямом поліпшення фінансування пенсійного страхування населення може бути виведення заробітної плати з тіні, головним чином, шляхом зменшення податкового тягаря на неї. Існуюча в даний час система оподаткування доходів громадян, завдяки високій ставці, не стимулює отримання таких заробітків через касу підприємства, а створює об'єктивні умови для їх приховування та отримання у вигляді готівки. При цьому працівник економить на податках, але втрачає на послугах державного соціального страхування. Роботодавець заощаджує на сплаті відрахувань у соціальні фонди, що для нього є досить вагомим джерелом отримання додаткового незаконного прибутку [23].

До найголовніших пріоритетів реформування солідарної пенсійної системи на сучасному етапі слід віднести вдосконалення механізму індексації пенсій з метою підтримки купівельної спроможності доходів та запобігання бідності пенсіонерів порівняно з рештою населення.

Проблеми індексації пенсій існують і в розвинутих країнах. Це пов'язано з недосконалістю індексації пенсій на інфляцію: певний лаг між зростанням загальних доходів населення та індексацією пенсій у зв'язку із зростанням цін загрожує поширенням бідності старих людей відносно середніх стандартів суспільства, постійним відставанням купівельної спроможності пенсій.

Слід також розглянути питання щодо ліквідації пільгових дострокових пенсій. Збереження розгалуженої системи пенсійних пільг, успадкованої від радянських часів, є одним з головних чинників, що здійснює дестимулюючий вплив на економічну активність населення України.

Насамперед слід відзначити, що право виходу на пенсію раніше встановленого віку не може вважатися адекватною компенсацією за працю у шкідливих умовах чи особливий характер роботи. Для кожної окремої людини і для суспільства загалом набагато важливіше (і, зрештою, вигідніше) запобігти втратам здоров'я через несприятливі умови на робочому місці, зберегти і подовжити тривалість активного періоду життя. Натомість можливість раніше вийти на пенсію може бути навіть стимулюючим чинником для зайнятості в подібних умовах. При цьому роботодавцеві часто буває дешевше сплачувати внески чи компенсацію на виплату дострокової пенсії, ніж покращувати умови праці.

Вважаємо за доцільне обмежити тривалість періоду роботи у шкідливих чи особливих умовах терміном, припустимо, з огляду на збереження здоров'я й працездатності (тобто без права на достроковий вихід на пенсію). Подібні норми були прийняті в більшості європейських країн постсоціалістичного простору.

Звичайно, таке обмеження має запроваджуватися одночасно з комплексом заходів, спрямованих на створення нових робочих місць з належними умовами праці.

Недостатній розмір пенсійних виплат неспроможний задовольнити потреби пенсіонерів у повноцінному харчуванні, лікуванні тощо, позбавляє їх можливості вести активний спосіб життя, підтримувати нормальний стан здоров'я й користуватися багатьма соціальними благами.

Для попередження бідності серед пенсіонерів та підтримки життєвого рівня після виходу на пенсію в більшості країн (виняток становлять, як правило, індивідуальні чи групові приватні пенсійні схеми) встановлюється гарантований мінімальний розмір пенсійної виплати. Такі мінімальні гарантії доходу є основною формою соціальної безпеки людей похилого віку, особливо для тих, які за трудового періоду мали низьку заробітну плату або належать до уразливих категорій населення (іммігранти, жінки, ін.).

Впровадження нової трирівневої пенсійної системи в Україні лише почалось. Проте вже перші кроки реформування свідчать про створення всіх необхідних умов для її реалізації. Цілком очевидно, що з моменту введення в дію Закону № 1058 процес пенсійної реформи вступив у фазу активних практичних дій. Урядом поставлено задачу підвищити розмір заробітної плати, тобто – збільшаться й перерахування до ПФУ, а це дасть можливість соціально захистити пенсіонерів.

Нова пенсійна система, особливо її накопичувальна частина, спрямована на виховання економічної самостійності та відповідальності громадян за стан особистого матеріального добробуту після виходу на пенсію. Це повинно змусити людей уже сьогодні замислитися над тим, що вони отримають по завершенні своєї трудової діяльності, підвищити їх зацікавленість у контролі за належною сплатою роботодавцями страхових коштів до Пенсійного фонду.

Створення другого рівня пенсійної системи означатиме запровадження в нашій країні системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного

страхування. Запровадження даного рівня пенсійної системи передбачено Законом України від 08.07.2011 р. №3668 «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» з року, в якому буде подолано дефіцит бюджету Пенсійного фонду.

Суть такої системи полягатиме у тому, що частина обов'язкових внесків до пенсійної системи (загальний рівень пенсійних відрахувань залишиться незмінним) накопичуватиметься у єдиному Накопичувальному фонді і обліковуватиметься на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян які (та на користь яких) сплачуватимуть такі внески. Ці кошти інвестуватимуться в економіку країни з метою отримання інвестиційного доходу і захисту їх від інфляційних процесів. Управління пенсійними коштами здійснюватимуть компанії з управління активами (для яких ця діяльність є професійною і буде ліцензуватись), обраними на конкурсній (тендерній основі). При інвестуванні пенсійних активів компанії будуть діяти згідно з вимогами законопроектів щодо напрямків інвестування, ринків на яких можна буде здійснювати інвестиції та вимог щодо диверсифікації (вкладання коштів у різні напрямки) інвестиційних вкладень. Безпосереднє зберігання пенсійних активів буде здійснювати банківська установа - зберігач, яка буде нести відповідальність за цільове використання цих активів. Кошти, що обліковуватимуться на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян будуть власністю цих громадян, і вони зможуть скористатись ними при досягненні пенсійного віку (або, у випадках передбачених законом, раніше цього терміну, наприклад у випадку інвалідності). Виплати з Накопичувального фонду будуть здійснюватись додатково до виплат із солідарної системи.

Введення другого рівня пенсійного страхування дозволить:

□ збільшити загальний розмір пенсійних виплат завдяки отриманню інвестиційного доходу (сукупний середній розмір пенсійних виплат із солідарної та обов'язкової накопичувальної системи очікується на рівні 55-60 відсотків

середньої заробітної плати в Україні, а зараз такі виплати складають близько 35 відсотків);

- посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи, а отже посилити зацікавленість громадян та їх роботодавців у сплаті пенсійних внесків;
- зменшити "податковий тиск" на фонд оплати праці роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до Накопичувального фонду, що здійснюватиметься із заробітку працівника;
- успадковувати кошти, обліковані на персональному пенсійному накопичувальному рахунку, родичам застрахованої особи;
- створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для зростання національної економіки;
- розподілити ризики виплати низьких розмірів пенсій між першим та другим рівнем пенсійної системи, і таким чином застрахувати майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій та коливань у економічному розвитку держави;
- підвищити ефективність управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функції управління пенсійними активами.

Слід відмітити, що Законом України від 08.07.2011 р. №3668 «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» передбачено, що учасниками цієї системи будуть особи, яким на дату запровадження системи виповнилося не більше 35 років. Ставку страхового внеску на дату впровадження системи передбачається встановити у розмірі 2 відсотків із подальшим її щорічним підвищенням на один відсоток до досягнення 7 відсотків. Адміністрування страхових внесків накопичувальної системи здійснюватиметься через Пенсійний фонд України. Через 2 роки після запровадження сплати страхових внесків до накопичувальної системи її учасники матимуть можливість направити свої пенсійні

кошти до обраного недержавного пенсійного фонду. Це дозволить застрахованим особам самостійно вирішувати, яка інвестиційна політика є найбільш прийнятною для інвестування їх пенсійних заощаджень, а отже - в більшій мірі впливати на розмір своєї майбутньої пенсії.

Третій рівень пенсійного забезпечення створюється у вигляді системи добровільного недержавного пенсійного забезпечення за пенсійними схемами з визначеними внесками, які вимагають менших адміністративних витрат. Основу такої системи становлять недержавні пенсійні фонди, які за типами поділятимуться на відкриті, корпоративні та професійні.

Іншою формою заощаджень у межах третього рівня є відкриття пенсійних депозитних рахунків у банківських установах або страхових організаціях за ініціативою окремої особи.

В рамках цієї системи працівники матимуть можливість, у разі бажання і досить високого заробітку, додатково до заощаджень у Накопичувальному фонді, перераховувати внески до обраного ними недержавного пенсійного фонду. Важливим у функціонуванні третього рівня пенсійної системи є те, що, система недержавних пенсійних фондів дозволяє залучати також і кошти роботодавців до формування пенсійних заощаджень їх працівників, і таким чином ще більше сприяє підвищенню рівня життя громадян на заслуженому відпочинку. Передбачається, що для роботодавців, які використовують шкідливі умови виробництва, здійснення пенсійних відрахувань на користь таких працівників поступово стане обов'язковим (такі відрахування здійснюватимуться у професійні або корпоративні пенсійні фонди). Розмір пенсії в такій системі залежить від розміру страхових внесків та терміну, протягом якого ці внески накопичувались і розміру отриманого на них інвестиційного доходу.

Таким чином погоджуємось із тим, що найважливішими умовами ефективного проведення пенсійної реформи в цілому та запровадження

накопичувальної пенсійної системи, зокрема, мають бути: повернення довіри громадян до фінансових установ та до органів державної влади; безумовне дотримання принципів верховенства права, незворотності в часі дії законів; забезпечення законодавчо встановлених державних гарантій окремим категоріям населення та ін. [23].

Вдосконалення концепції і параметрів обраної моделі пенсійної системи з урахуванням національної специфіки і її потенціалів дозволить забезпечити високі соціальні стандарти життя громадян непрацездатного віку та реалізувати задекларовані принципи соціальної держави в Україні.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У випускній кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення актуальної наукової проблеми формування видатків Пенсійного фонду України в контексті світового і вітчизняного досвіду.

В ході дослідження зроблено наступні висновки.

Важливою складовою фінансової системи є система державного пенсійного страхування. Пенсійна система відіграє вирішальну роль не лише в соціальному і суспільно-політичному житті країни, а й в її фінансовій системі, впливаючи на формування і перерозподіл грошових ресурсів в регіональному і галузевому аспектах. Це зумовлює необхідність постійного вдосконалення пенсійної системи у відповідності до потреб суспільства і реального рівня економічних досягнень.

Державне пенсійне страхування в Україні здійснюється відповідно до чинних законодавчо-нормативних документів, які можна класифікувати за такими ознаками: за юридичною силою та за предметом правового регулювання.

Аналіз пенсійних систем більшості країн з розвиненою економікою дозволяє зробити висновок: пенсійне забезпечення у світі явно еволюціонує від державно-розподільних до змішаних і далі – до приватно накопичувальних систем. Хоча малоймовірно, що останні в найближчому майбутньому стануть переважаючими. Можна стверджувати, що «секрет» успіхів пенсійних систем країн Заходу полягає у встановленні державою чітких правил створення пенсійних нагромаджень при передачі обов'язків по формуванню пенсій і управлінню пенсійними активами у приватний сектор.

Дослідження динаміки основних фінансових показників Пенсійного фонду України дало змогу стверджувати, що недотримання основних економічних законів при формуванні бюджету Пенсійного фонду зумовило значні обсяги його дефіциту та спричинило суттєву зміну структури доходів і видатків. У ході аналізу діяльності

ПФУ було виявлено, що її головною проблемою є дисбаланс дохідної та видаткової частин бюджету як наслідок системного порушення принципу економічної залежності видатків споживання від отриманих доходів і внутрішнього валового продукту.

Пенсійні видатки в Україні протягом останніх років неухильно зростали та сягнули майже 10% ВВП у 2019 р., що є одним із найвищих показників у Європі. Процеси, які характеризують фінансове становище ПФУ за останні роки, свідчать про залежність його бюджету від дотацій із державного бюджету.

Визначено, що рівень пенсійних виплат для забезпечення мінімальних потреб більшості непрацездатного населення України є недостатнім. В останні роки Пенсійний фонд України став фінансовою установою, яка поглинає значні бюджетні ресурси. Проте, рівень перерозподілу коштів Пенсійного фонду з метою соціального захисту населення є недостатнім, таким, що не забезпечує гідний рівень добробуту застрахованих осіб, особливо тих, які є непрацездатними.

Щорічне зростання номінального розміру пенсій, враховуючи показники інфляційного тиску, повністю нівелюється факторами макроекономічної нестабільності.

Обґрунтовано, що для подальшого досягнення збалансованості фінансового стану Пенсійного фонду необхідно: посилити платіжну дисципліну стосовно сплати єдиного внеску; розширити базу нарахування єдиного внеску, у тому числі за рахунок легалізації заробітної плати та підвищення її рівня, скорочення неповної зайнятості та безробіття; опрацювати питання щодо запобігання збільшення фінансового навантаження на роботодавця під час фінансування пенсій працівникам зі шкідливими і важкими умовами праці та на посадах, що дають право на призначення пенсії за вислугу років; забезпечити встановлення адекватності, обґрунтованості та прийнятності рівня фіскального навантаження на фонд оплати

праці; удосконалити та спростити механізм функціонування і забезпечити зрозумілість та прозорість пенсійної системи для громадян і роботодавців.

Стан пенсійної системи та економічний ефект від реформування свідчать про необхідність подальшого проведення пенсійної реформи в Україні з урахуванням заходів загальноекономічного характеру. Реалізація основних завдань реформування пенсійного забезпечення дасть змогу перейти до більш високих стандартів матеріального забезпечення пенсіонерів та досягти бездефіцитності бюджету Пенсійного фонду.

Визначено, що для формування повноцінної національної пенсійної системи необхідно вже найближчим часом запровадити її другий рівень – накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусенко Н. Реформування пенсійної системи: ризики і загрози / Н. Андрусенко // Праця і зарплата. – 2012. – № 20. – С. 3.
2. Бондарук І.С. Зарубіжний досвід організації систем пенсійного забезпечення / І.С. Бондарук // Інститут економіки та бізнес-освіти. Сер.: Актуальні проблеми економіки. - 2014. - №7(121). - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2121/1/bondaruk_008.pdf.
3. Бородай Г.О. Аналіз повноважень Пенсійного фонду України щодо збору та обліку єдиного внеску / Г.О. Бородай // Публічне право. - 2015. - №2. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbuuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Pubpr/2015_2/Boroday.pdf.
4. Брагін С. Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: приклад України / С. Брагін, О. Макаренко // Вісник Національного банку України. – 2017. – № 1. – С. 18-24.
5. Буряченко О. Пенсійна система України: еволюція розвитку / О. Буряченко // Науковий вісник: Демократичне врядування. - 2015. - № 15. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_6.
6. Верещак В. Механізм впровадження накопичувального складника в систему обов'язкового пенсійного страхування в Україні / В. Верещак // Нац. акад. держ. управ. при През.Укр.: Publicadministrationmechanisms. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_02\(29\)/13.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_02(29)/13.pdf).
7. Горовець Н. О. Проблеми розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні / Н. О. Горовець, М. Г. Горовець // Економіка. Фінанси. Право. – 2018. – № 6. – С. 22-25.

8. Гуменюк В. Модель пенсійної реформи: без конфліктів на користь малозабезпеченим / В. Гуменюк // Економіст. – 2017. – № 2. – С. 6-7.
9. Дідур С.В. Вдосконалення фінансового забезпечення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні / С.В. Дідур // Науково-виробничий журнал: Інноваційна економіка. - 2014. - № 54. - С.234236.
10. Діяльність Пенсійного фонду (основні завдання та нормативно правові засади діяльності органу) / Офіційний сайт Пенсійного фонду України. - 2017. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=215104&cat_id=94750.
11. Єлісеєва Л.В. Пенсійна система України: виклики та перспективи / Л.В. Єлісеєва // Економічний аналіз. - 2016. -[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2016/898-1469273859.pdf>.
12. Жмурко І. Сутність пенсійної системи та її місце в системі соціального захисту населення / І. Жмурко // Бізнес Інформ. - 2014. - № 12. - С. 303-306.
13. Зайчук Б.О. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Б.О. Зайчук, О.Б. Зарудний, С.Б. Березіна, В.Т. Александров, С.М. Недбаєва. – К.: АВТ, 2015. – 244 с.
14. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2018 рік / Офіційний сайт Пенсійного фонду України. - 2018. -[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=227018>.
15. Звіти про виконання бюджету Пенсійного фонду України/ Офіційний сайт Пенсійного фонду України. -[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/>.
16. Інформація про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2019 рік / Офіційний сайт Пенсійного фонду України. - 2019. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/>.
17. Інформація про виконання показників бюджету Пенсійного фонду

України за 2017-2019рр // Матеріали офіційного сайту Пенсійного фонду України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua>

18. Качан Л. Пенсійні системи та внески: огляд / Л. Качан, В. Лесин // Людина і праця. – 2019. – № 10. – С. 17-18.

19. Коваль О.П. Запровадження накопичувальної пенсійної системи: аналіз пріоритетів та наслідків / О. П. Коваль // Стратегічні пріоритети. – 2019. – № 4. – С. 96-100.

20. Кульков Ю. А. Формування збалансованої системи пенсійного забезпечення / Ю. А. Кульков, Р. Б. Тянь // V Міжнародна науково-практична конференція аспірантів, молодих учених та науковців «Проблеми та перспективи розвитку регіональної ринкової економіки» – КІДУЕП, К.: 2010. – С. 22–24.

21. Лесин В. Пенсійна реформа – єдиний шанс мати гідні пенсії / В. Лесин // Людина і праця. – 2018. – № 1. – С. 4-5.

22. Лояк Л.М. Пенсійне забезпечення в Україні: сучасні реалії та європейський досвід / Л.М. Лояк// Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. - 2018. - № 2. - С. 34-42.

23. Мальований М.І. Стан та проблеми фінансового забезпечення системи пенсійного страхування України / М.І. Мальований // Облік і фінанси - 2014. - № 1 (63). - С. 89-95

24. Мартиненко Н. В. Механізми державного управління розвитком пенсійної системи України / Н. В. Мартиненко // [Електронний ресурс]. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління. - 2017. - № 4. - С. 115-123. - Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> (дата звернення 23.06.2019). – Назва з екрана.

25. Махмудов Х.З., Даценко В.В. Зарубіжний досвід формування пенсійного страхування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vddfa/2019_1/Mahmudov.pdf.
26. Махмудов Х.З., Тараненко В.Є. Зарубіжний досвід формування пенсійного страхування в Україні / Х.З. Махмудов, В.Є. Тараненко // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Сер.: Економіка. - 2014. - Вип.57. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/57/7633-zarubizhnij-dosvid-formuvannyaapensijnogo-straxuvannya-v-ukra%D1%97ni.html>.
27. Мохова Ю.Л. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні / Ю. Л. Мохова, Н. О. Писаренко // [Електронний ресурс]. Молодий вчений. - 2018. - № 1(1). - С. 468-472. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1%281%29__111.
28. Насібова О. Формування дохідної частини солідарної системи пенсійного страхування / О. Насібова // Вісник КНТЕУ. - 2014. - № 6. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2014/06/10.pdf>.
29. Онишко С.В. Потенціал розбудови пенсійної системи в Україні у контексті зниження ризиків державних фінансів / С. В. Онишко // Актуальні проблеми економіки. – 2018. – № 3. – С. 248-257.
30. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98 – ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 23. - Ст. 121.
31. Остапенко Л. Добровільна система у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування / Л. Остапенко // Праця і зарплата. – 2012. – № 20. – С. 6-7.

32. Панченко І.В. Фінансовий стан та основні проблеми діяльності Пенсійного фонду України / І.В. Панченко // Економічний часопис. – 2016. – № 9–10. – С. 45–47.
33. Пенсійне забезпечення: міжнародний досвід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pension.kiev.ua/files/pensprovision_international_experience_feb2019_ua.pdf.
34. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV// Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 48.
35. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2016 р. №190 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2016-%D0%BF>.
36. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. №17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/17-2017-%D0%BF>.
37. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2018 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. №8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2018-%D0%BF>.
38. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2019 рік : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2018 р. № 643 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643-2011-%EF>
39. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 р. №3668 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>.
40. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 08.07.2010 № 2464-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2011. - № 2-3.

41. Про недержавне пенсійне забезпечення від 09.07.2003 № 1057-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 47-48.
42. Ріпа М.Б. Становлення та криза систем державного пенсійного забезпечення у постіндустріальному суспільстві / М.Б. Ріпа // Вісник Ірпінської фінансово-юридичної академії: Збірник наукових праць. - 2013. - № 2. - С. 38-44.
43. Ріппа М. Б. Державне пенсійне забезпечення в Україні та шляхи його розвитку: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / М. Б. Ріппа. – К., 2017. – 19 с.
44. Рудик В. К. Вплив демографічних факторів на запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні / В. К. Рудик // Фінанси України. - 2014. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу:http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=287158.
45. Рура І.В. Аналіз формування бюджету Пенсійного фонду України на регіональному рівні / І.В. Рура // Науковий вісник НЛТУ України. – 2019. – Вип. 22. – С. 258–262.
46. Скіпенко Р.Е. Перспективи розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення на сучасному етапі / Р.Е. Скіпенко // Актуальні проблеми сучасної юриспруденції. - 2016. - №3. - С. 74-77.
47. Стожок Л. Г. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в системі соціальної політики: автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.00.17 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Л. Г. Стожок. – К., 2017. – 20 с.
48. Сухоруко О. В. Особливості оподаткування операцій у сфері недержавного пенсійного забезпечення / О. В. Сухоруко – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Tavnyv/2019.../63_2_30.pdf.

49. Тополенко Н.М. Пенсійне страхування в контексті соціально-економічного розвитку // Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи розвитку фінансів місцевого самоврядування в Україні» (25–26 квіт. 2017 р.). – Дніпропетровськ, 2017. – С.63–64
50. Фінанси пенсійного забезпечення: монографія / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова. - Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. - 248 с.
51. Чугунов І.Я. Еволюція фінансового механізму пенсійного забезпечення / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова // Вісник КНТЕУ. – 2016. – № 1. – С. 80–97.
52. Шумило М.М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні: монографія/ М.М. Шумило. – К.: Ніка-Центр, 2016. – 680с.

ДОДАТКИ

Додаток А

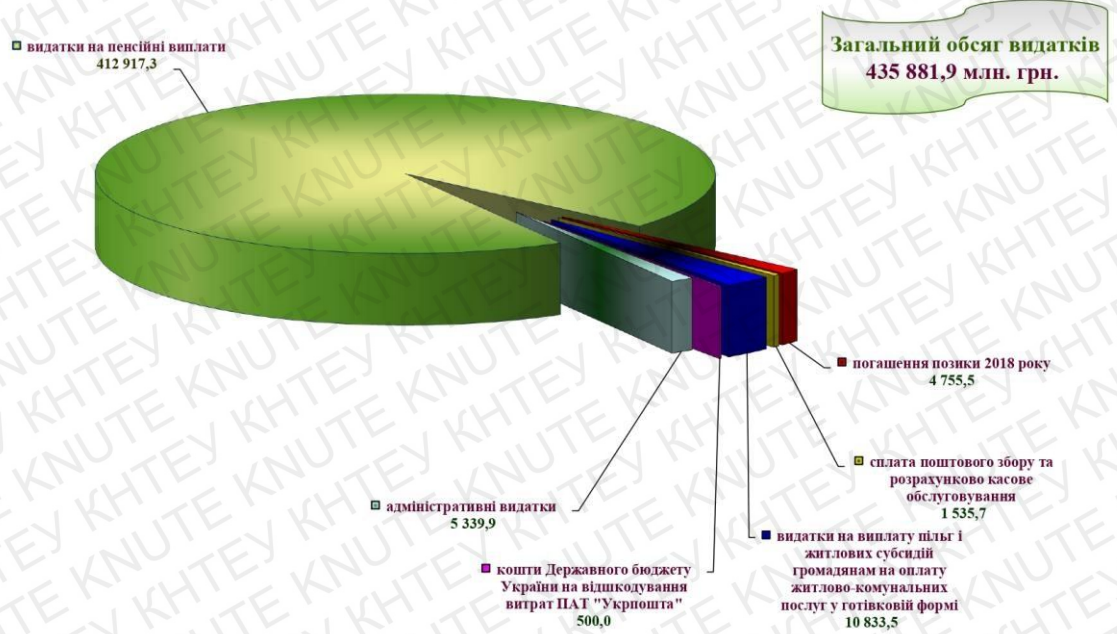
Вразливість системи пенсійного забезпечення до різного виду можливих ризиків

Критерій порівняння	Система пенсійного забезпечення		
	Солідарна	Накопичувальна	Трирівнева
1	2	3	4
Вразливість до інфляції	Ні: індексація виплат, проте за умов гіперінфляції солідарна пенсійна система не в змозі відшкодувати втрати в повному обсязі	Так: захиститися від інфляції та інших економічних потрясінь накопичувальний фонд може лише шляхом відповідного реагування на зміни у зовнішньому середовищі лише власними силами	Часткова; на накопичувальному рівні
Вразливість до можливості банкрутства пенсійних фондів	Ні: гарантом стабільності пенсійної системи виступає держава	Так: незважаючи на можливість страхування діяльності накопичувальних пенсійних фондів, реально страхові компанії не в змозі відшкодувати збитки у повному обсязі	Часткова: на накопичувальному рівні
Вразливість до політичних ризиків	Так: солідарна пенсійна система незахищена перед політичними маніпуляціями	Ні: накопичувальні пенсійні фонди самостійно організовують власну діяльність, не допускаючи неефективного втручання	Часткова: на накопичувальному рівні
Вразливість до демографічних ризиків	Так: проводить перерозподіл доходів нинішнього працюючого населення на користь пенсіонерів, якщо кількість пенсіонерів у порівнянні з кількістю зайнятого населення значно підвищується, то відбувається зменшення розміру окремих виплат	Ні: обсяг зобов'язань накопичувального пенсійного фонду знаходиться у прямій залежності від кількості його вкладників	Часткова: на накопичувальному рівні

Джерело: складено автором за даними: Соломка О.М. Пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.01.01 / О.М. Соломка // Харк. Нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2012. – 18 с.

Додаток Б

ВИДАТКИ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ за січень-грудень 2019 року, млн. грн. (оперативні дані)

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Додаток В

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.